

НАВРЎЗОВА Гулчеҳра Нигматовна

Бухоро муҳандислик-технология институти
“Ижтимоий фанлар” кафедраси профессори,
фалсафа фанлари доктори
email: premium.progress@mail.ru

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА НАҚШБАНДШУНОСЛИК

NAKSHBANDISTICS IN UZBEKISTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

ИЗУЧЕНИЕ НАКШБАНДИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация: Мақолада мустақиллик йилларида Ўзбекистонда Нақшбандия тасаввуфий таълимотининг асосчиси Баҳоуддин Нақшбанд ва унинг издошлари ҳақидаги манбалар таржимаси, уларни ўрганилиши ва тадқиқотлар тарихийлик-мантиқийлик услуби асосида баён этилган. Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 ва 700 йиллиги нишонланиши билан республика миқёсида ўтказилган илмий анжуманлар, нашр этилган монография, рисола ва мақолалар таҳлил этилган. Баҳоуддин Нақшбанд, Муҳаммад Порсо, Яъқуби Чархий, Хожа Аҳрор, Маҳдуми Аъзамга оид илмий изланишлар ҳақида маълумотлар берилган.

Калим сўзлар: Тасаввуф, тариқат, Нақшбандия, Баҳоуддин Нақшбанд, мустақиллик, манбалар.

Abstract: The article on the basis of the historical and logical method examines the translation of sources, their study and research about the founder of the Suffi doctrine of Nakshbandia Bahauddin Nakashband and his

followers for years of independence in Uzbekistan. Scientific works, published monographs, brochures and articles conducted on the scale of the republic in connection with the celebration of the 675th and 700th anniversary of Bahauddin Naqshband are analyzed. Information about scientific research about Bahauddin Naqshband, Muhammad Porso, Yaubi Charkhiy, Khoja Akhror, Mahdumi Azama is given.

Key words: Tasavwuf, tariqat, Naqshbandiya, Bahauddin Naqshband, independents, sources.

Аннотация: В статье на основе историко-логического метода рассматриваются перевод источников, их изучение и исследование о основателя суффийского учения Накшбандия Бахауддин Накашбанд и его последователей за годы независимости в Узбекистане. Проанализированы научные труды, опубликованные монографии, брошюры и статьи, проведенные в масштабах республики в связи с празднованием 675 и 700-летия Бахауддина Накишбанд. Даны сведения о научных изысканиях о Бахауддина Накишбанд, Мухаммада Порсо, Яъкуби Чархий, Ходжа Ахрор, Махдуми Аъзама.

Ключевые слова: Тасаввуф, тарикат, Накишбандия, Бахауддин Накишбанд, независимости, источники.

КИРИШ

Мустақиллик йилларида дин ва диний кадрятларга муносабат ўзгарди. Диний фалсафанинг таркибий қисми бўлган тасаввуф фалсафасини мазмун-моҳиятини ўрганишга эътибор қаратила бошланди. Тасаввуфий таълимотларнинг энг мақбул меъёрадаги хушёрлик, инсонпарварлик ва меҳнатсеварликка тарғиб этувчи Нақшбандия йўлини тадқиқ этиш бошланди.

1992 йил 4 ноябрда Биринчи Президент Ислом Каримов Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллигини ўтказиш бўйича муборак Фармонини эълон қилди. Фармон

ижросини амалга ошириш учун олимларимиз саъй-ҳаракат қилдилар ва натижада кўп манбалар таржима этилиб, илмий жамоатчилик диққатига ҳавола қилинди. 1993 йилда Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллиги тантанали нишонланди.

Абдулҳолик Ғиждувоний таваллудининг 915 йиллигини ва Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 700 йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ҳамда уни ўтказиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармойиши, № Ф-4988, 11 июль 2017 йилда эълон қилинди. 2020 йилда «Бухоро – Ислом маданияти пойтахти» эканлиги халқаро миқёсда нишонланди. Шу тантаналар вақтида Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 700 йиллиги ҳам ўтказилади.

Мустақиллик йилларида Нақшбандия таълимотига оид кўйидаги йўналишларда тадқиқотлар олиб борилди: а) манбалар таржима қилинди ва нашр этилди; б) илмий тадқиқотлар олиб борилди натижалар эълон қилинди ва илмий даражалар берилди; в) рисола, монография, асар ва мақолалар чоп этилди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Мустақиллик йилларида Нақшбандия таълимотини манбалар асосида илмий ўрганиш бошланди. 1991 йил академик М.М.Хайруллаев таҳрири остида чиққан “Из истории суфизма: источники и социальная практика” илмий мақолалар тўплами [13] бу соҳадаги илк қадамлар бўлиб ҳисобланади. Р.А.Тиллабоевнинг “Нақшбандия тариқати масаласига доир” мақоласи шу тўпламга киритилган. Бу муаллифнинг шу мавзуда нашр этилган жуда кўп мақолалари ҳам диққатга сазовордир.

1993 йилда “Мовароуннаҳр” нашриёти томонидан Ш.Бобохонов ва Абдуллазиз Мансурлар томонидан тайёрланган “Нақшбандия тариқатига оид қўлёзмалар фихристи” нашр этилди [11]. Унда Ўз.ФА Шарқшунослик

институтидаги қўлёзмалар фондида сақланётган Нақшбандия таълимотига оид қўлёзмалар тавсифи берилган.

Мустақиллик йилларида аввало асосий эътибор Баҳоуддин Нақшбандга оид манбаларнинг таржима ва таҳлилига қаратилди. Манбашунос олим Маҳмуд Ҳасаний 1401 йилда Нақшбанднинг шогирди Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Али томонидан ёзилган жуда қимматли манба бўлган “Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд” асарини форсий тилдан таржима этиб, 1993 йили Тошкентдаги “Ёзувчи” нашриётдан “Баҳоуддин Балогардон” номи билан чоп этди. Ушбу манба 2019 йили “O‘zbekiston” нашриёти томонидан “Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд” номи билан қайта нашр этилди [4]. “Мақомот”да Баҳоуддин Нақшбанднинг ибратли ҳаёти, инсонпарварлиги, халқнинг тинч ва хотиржам яшаши учун зарур бўлган ҳикматли сўзлари келтирилган.

Маҳмуд Ҳасаний Баҳоуддин Нақшбанднинг маърифатга оид айтган сўзлари ҳақидаги Муҳаммад Порсонинг “Рисолаи қудсия” асарини форсий тилдан таржима этиб, “Миллий тикланиш” газетасининг 1997 йил 29-43 сонларида чоп этди [16]. Бу жуда қимматбаҳо манбадир, чунки уни Баҳоуддин Нақшбанднинг иккинчи халифаси бўлган Муҳаммад Порсо ўзи бевосита эшитган нарсаларини ёзган. Бу манба Баҳоуддин Нақшбанд айтган ҳикматли сўзлар жамланмаси бўлиб, ҳозирги кунгача комил инсон тарбияси учун муҳимдир.

Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Алининг “Мақомоти Ходжа Баҳоуддин Нақшбанд” асарини 2013 йилда Р.Х.Чепкунов (Равиль ибн Ханафи) форс тилидан рус тилига тўла таржима этди. “Мақомот”нинг рус тилидаги таржимаси 2013 йилда Уфа шаҳридаги “Каусяр” нашриёти томонидан чоп этилди. Бу асар 272 бетдан иборат бўлиб, “Мақомот”нинг рус тилидаги биринчи тўла таржимасидир.

Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллиги муносабати билан Абдурахмон Жомийнинг “Нафахот ул-унс” ва Алишер Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат” тазкираларидаги Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандийлар ҳаёти ёритилган лавҳалар таржима ва таҳлил этилди. Шунингдек Абдурахмон Жомий [2] ва Алишер Навоийнинг [5] Шоҳ Нақшбандга берган таърифлари манбалар асосида нашр этилди.

1993 йили Тошкентдаги Ўзбекистон нашриётидан Идрис Шоҳнинг “Нақшбандий тариқати” асари ўзбек, инглиз, рус тилларида нашрдан чиқди. Бу рисола Идрис Шоҳнинг 1968 йили Лондонда босилган “Сўфийлик тариқати” китобидан олинган рисолаи ўзбек тилига Ваҳҳоб Рўзиматов таржима қилган.

Нақшбандшунослик соҳасида навоийшунос олимлар А.Ҳайитметов, Иззат Султон, Ҳамидхон Исломи, Султонмурод Олим, Иброҳим Ҳаққул, Нодирхон Ҳасан, Сайфиддин Сайфуллоҳ ва бошқаларнинг тадқиқот натижалари эълон қилинди. Баҳоуддин Нақшбанд ҳақида Алишер Навоийнинг асарларини таҳлил этиб, Иззат Султон 1994 йилда “Баҳоуддин Нақшбанд абадияти” номли рисола тайёрлаб, “Фан” нашриётидан чоп этди [33]. Унда Нақшбандия тариқатининг ҳозирги давр учун аҳамиятли жиҳатларига махсус эътибор берилган. 1995 йилда “Мовароуннаҳр” нашриёти Ҳамидхон Исломиининг “Ипор ҳид билан туғилган ориф” (Хожа Баҳоуддин Нақшбанд) деган рисоласи чоп этилди. Султонмурод Олим 1996 йилда “Нақшбанд ва Навоий” асарини нашр этдилар ва унда Навоийнинг Баҳоуддин Нақшбанд ва Нақшбандияга оид меросини илмий таҳлил қилдилар.

Баҳоуддин Нақшбанд ва умуман тасаввуф илми ҳақида энг мукамал тадқиқот олиб борган ва асар ёзган олим Нажмиддин Комиловдир. У киши томонидан ёзилган “Тасаввуф” асари 2009 йилда “Movarounnahr” - “O‘zbekiston” нашриётидан чоп этилди. Бу асар тасаввуф ҳақида яхлит, тизимли маъ-

лумот бериш билан биргаликда Нақшбандия таълимотининг тасаввуфдаги ўрнини ҳам очиб беради.

1993 йилда шарқшунос олим Ориф Усмон “Баҳоуддин Нақшбанд ва унинг таълимоти ҳақида” номли рисолаи чоп этди. Унда биринчи марта Нақшбандияга хос бўлган 11 тамойил батафсил таҳлил этилган.

Садриддин Салим Бухорий Баҳоуддин Нақшбанд ва Етти пир ҳақида энг кўп жонқуярлик билан мақолалар, рисола ва асарлар чоп этиб, радио ва телекўрсатувлар тайёрлаб, халқ ўртасида маърузалар билан чиққан таржимон, нақшбандшунос олимдир. “Мақомоти Амир Кулол” ва “Шоҳи Нақшбанд мақомотлари”дан асосий қисмларини Садриддин Салим Бухорий ва Исроил Субҳонийлар таржима этиб, “Дурдона” номи билан Тошкентдаги “Шарқ” нашриётидан 1993 йилда чоп этди. У кишининг “Баҳоуддин Нақшбанд ёки Етти пир” номли рисолалари халқнинг энг севимли ва жуда қўлма-қўл бўлиб ўқийдиган китобларидан биридир. Садриддин Салим Бухорий шу манбалар таҳлили асосида 2007 йилда Тошкентдаги “Ўқитувчи” нашриётидан “Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд (Дилда ёр)” тарихий-маърифий китобни тайёрлаб чоп этди. Садриддин Салим Бухорий ва Самад Азимов тайёрлаган ва 2004 йил “Бухоро” нашриёти томонидан чоп этилган “Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггароний” илмий-маърифий рисолалари Баҳоуддин Нақшбанд ҳаётини мукамалроқ ўрганишга ёрдам беради. Садриддин Салим Бухорийнинг “Бухоронинг табаррук зиёратгоҳлари” тарихий-маърифий рисоласининг тўлдирилган иккинчи наشري Тошкентдаги “Navro‘z” нашриётидан 2015 йилда чиқди. 2016 йилда “Шариф шаҳар шоири” (Таниқли шоир ва таржимон, тасаввуфшунос олим Садриддин Салим Бухорий ҳаёти ҳамда илмий-ижодий фаолиятига қизгилар) номли асар “Дурдона” нашриётидан чиқди. Асарда шоирнинг шу соҳадаги хизматлари қайд этилган.

Бухоролик олим Нарзулло Йўлдошев 2003 йилда “Бухоро” нашриётидан “Баҳоуддин Нақшбанд” номли рисолаи нашр этди ва унда бу валийнинг ҳаёт фаолиятини ёритиб берди. Нарзулло Йўлдошевнинг Бухоро авлиёларига бағишланган бошқа асарларида ҳам Баҳоуддин Нақшбанд ва Нақшбандия шайхларига оид маълумотлар бор. Нарзулло Йўлдошев ва Шавкат Бобожоновнинг “Баҳоуддин Нақшбанд тарихий-меъморий мажмуаси” асари 2019 йил “Наврўз” нашриётида чоп этилди.

Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллигига бағишлаб, Бухоро давлат университетида “Жаҳон мулкининг нигоҳбони (Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёт йўли, тариқатига оид тезис ва мақолалар тўплами)” нашр этилди.

Баҳоуддин Нақшбанд таваллуд санасига бағишлаб 1993 йили шарқшунос олим Баҳодир Қазоқов Носириддин Тўранинг “Тухфат уз-зоирин” асаридаги Нақшбандияга тааллуқли қисмларини таржима этиб, “Хўжа Баҳо-ад-дин Нақшбанд ва у киши ҳазратларининг устозлари ҳамда муридлари” номли илмий - оммабоп тўпламни нашр этдилар. Бу тўплам ўзбек ва инглиз тилларида чоп этилганлиги билан диққатга сазовордир. Шу билан биргаликда манбалар асосида рисолада “Нақшбандия–Хожагон шайхларининг силсиласи” икки тилда тартибга келтириб ўқувчилар диққатига ҳавола этилган.

1995 ва 2004 йилда “Авлиёлар султони. Туронлик валийлар” номидаги Маммад Сиддиқ Рушдийнинг асари Иқромиддин Остонакул ўғли Оққўрғоний томонидан таржима этилиб, чоп этилган. Бу тазкирада ҳам Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандийлар ҳақида маълумотлар мавжуд.

Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллиги 1993 йил 16 сентябрда нишонланди. Шу санадан бошлаб Бухорода ҳар йили сентябр ойининг учинчи жумасида анъанавий нақшбандхонлик анжуманлари мунтазам

бўлиб турмоқда. 2008 йилда Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 690 йиллигига бағишлаб “Нақшбандия таълимоти ва миллий маънавиятимиз” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани бўлиб ўтди. Унинг материаллари тўплам шаклида чоп этилди. Тўпламда Н.Комилов, О.Усмон, А.Жузжоний, Р.Воҳидов, М.Хасаний, С.Олим, С.Рафиддинов, Ҳ.Тўраев, Э.Ўқтан, Ҳ.Йўлдошхўжаев, Н.Ҳасан, О.Жўрабоев ва бошқаларнинг Нақшбандия таълимотига оид мақолалари киритилган.

Ўзбекистонда Нақшбандия таълимотини ўрганишга аҳамият кучайгандан кейин Бухоро давлат университети ҳузурида 1993 йилда Нақшбандия илмий маркази иш бошлади. Марказда тасаввуфий-ирфоний меросни тадқиқ этиш йўлга қўйилди. Кейинчалик бу марказ Баҳоуддин Нақшбанд мажмуасидаги “Нақшбандия” музейи ҳузурига кўчирилди. Марказ ташаббуси билан Баҳоуддин Нақшбандга бағишлаб 1993 йил сентябр ойида халқаро илмий анжуман ташкил этилди. Унда Германиядан Юргень Паул, Аннамарие Шиммел Хонум, Нажмиддин Комилов каби йирик нақшбандшунос олимлар қатнашдилар. Бу марказ ташаббуси билан “Нақшбандия” газетаси чоп этилди. Нақшбандияни тарғиб этишда “Нақшбандия” газетасининг ўрни катта. 1996 йилдан 2000 йилгача “Нақшбандия” номли илмий-маърифий газета Исроил Субҳоний ва Шухрат Фармоновлар ташаббуси билан нашр этилди ва Нақшбандияга оид жуда кўп қизиқарли маълумотлар ёритилди. Баҳоуддин Нақшбанд илмий меросини ўрганиш ва тарғиб этиш мақсадида Баҳоуддин Нақшбанд мажмуасида “Нақшбандия” музейи ташкил этилди. Мазкур музей ҳозирда ҳам фаолият кўрсатмоқда. 2008 йилдан бошлаб “Нақшбандия” журнали нашр қилина бошланди. Нақшбандия таълимотини ёритишда журналнинг ўрни катта. Бу журнал мунтазам Нақшбандияга оид мақолаларни ёритиб бормоқда. “Нақшбандия” журнали

Султонмурод Олим редакторлиги, Комилжон Рахимов илмий котиблиги ва жонкуярликларини натижасида мунтазам нашр этилмоқда.

“Нақшбандия” илмий маркази “Етти Пир ва Баҳоуддин Нақшбанд юрган йўллар” бўйича туристик зиёрат ва Баҳоуддин Нақшбанднинг Ҳаж зиёратига борган йўллари схемаси бўйича халқаро илмий экспедиция ташкил этиш ташаббускори бўлиб чиққан эдилар. Бу ғоялар бугунги кунда амалга ошмоқда.

2010 йилда “Насаф” нашриётидан Йўлдош Эшбек томонидан нашрга тайёрлаган “Баҳоуддин Нақшбанд Бухорий” китоби муаллиф изоҳлари билан чоп этилди [6]. Бу асарда Баҳоуддин Нақшбандга оид туркий манбалар таржимаси берилган. Асар етти бўлимдан иборат бўлиб, биринчи бўлимда муаллиф манбаларга таянган ҳолда Баҳоуддин Нақшбанднинг ҳаёти, иккинчи бўлимда ҳоллари ва ахлоқий шахсиятлари, учинчи бўлимда Шоҳи Нақшбанднинг айтган сўзлари, тўртинчи бўлимда ҳикматлари, бешинчи бўлимда маънавий мероси, олтинчи бўлимда устозлари, еттинчи бўлимда шогирдларини то Хожа Убайдуллоҳ Аҳроргача келтирилган. Бу тадқиқотнинг қийматли томони шундан иборатки, унда Муҳаммад Порсонинг “Рисолаи қудсия” асарида келтирилган Баҳоуддин Нақшбанднинг ўн иккита ҳикматли сўзлари Наждат Тўсун томонидан турк тилига ўгирилган таржималар таҳлили асосида берилган.

Мансуржон Азим ўғли 2015 йилда Тошкентнинг “Сано-стандарт” нашриётидан “Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд” номли тарихий-маърифий рисоаларини тўлдириб қайта нашр этдилар. Бу рисола манбалар таҳлили асосида ёзилган.

Баҳоуддин Нақшбанд Нақшбандия таълимотини асослаган бўлса, унинг шогирдлари Алоуддин Аттор, Муҳаммад Порсо, Алоуддин Ғиждувоний ва Яъқуби Чархийлар унинг ишларини давом эттирганлар. Хожа Аҳрор Валий бу таълимотни жаҳоний

тариқатга айлантирган. Маҳдуми Аъзам ва Жўйбор шайхлари уни ривожлантирганлар. Булар ҳақида ҳам тадқиқотлар олиб борилди ва манбалар нашр этилди.

2000 йилда Санкт-Петербургдаги “Азбука” ва “Петербургское востоковедение” нашриётлари “Мудрость суфиев” асарини чоп этилди. Унда Шаҳобиддин ибн бинт амир Ҳамзанинг “Мақомоти Амир Кулол”, Муҳаммад Порсо Бухорийнинг “Рисолаи Қудсия” асарлари рус тилига таржима этилган. Шунингдек бу тўпламда шарқшунос олим Б.М.Бобожонов томонидан рус тилида таржима этилган Маҳдуми Аъзамнинг “Рисолаи танбеҳ ас-салотин” асари бор.

Хожа Муҳаммад Порсо ҳақида бухоролик олим Бобир Намозов тадқиқотлар олиб бормоқда. Тадқиқотчи томонидан 2015 йил “Мумтоз” нашриёти томонидан “Хожа Муҳаммад Порсонинг фалсафий таълимоти” деган монографияси нашр этилди. Унда муаллиф Муҳаммад Порсонинг “Фаслул хитоб”, “Таҳқиқот”, “Мақомоти Хожа Алоуддин Аттор”, “Рисолаи кашфия”, “Рисолаи маҳбубия” ва бошқа асарлари таржима ва таҳлили асосида Муҳаммад Порсонинг нақшбандиёна ғояларини фалсафий таҳлил этган.

Мавлоно Яъқуб Чархий ҳақида 2013 йилда Мавжуда Раззоқованинг монографиялари чиқди. Унда Яъқуб Чархийнинг илмий мероси таҳлил этилган [30]. Муаллифнинг шу мавзуга доир мақолалари илмий журналларда ҳам нашр этилган. Бухорлик олим Зойиров Эркин Чўқуби Чархийга оид манбаларни Болтаев Абдураим билан бирга таржима этдилар. Бу манбаларни фалсафий таҳлил этиб, Зойиров Эркин монография нашр этди. Яъқуби Чархийнинг “Рисолаи унсия” асари ҳам таржима этилди [38].

Истиқлол даврида Нақшбандияни жаҳоншумул тариқатга айланишига хизмат қилган Хожа Аҳрор таълимотини ўрганиш яхши йўлга қўйилди. Бу соҳада қилинган энг катта

хизматлардан бири Хожа Аҳрор ҳаёти ва таълимотига оид манбаларнинг таржима қилиб нашр этилганлигидир. Хожа Аҳрор ҳаётига доир нашр этилган қимматбаҳо манбалардан бири Фаҳриддин Али Сафийнинг “Рашаҳот айнул ҳаёт” асаридир. Бу асар 2003 йили Маҳмуд Ҳасаний таржимасида чоп этилди ва у 535 бетдан иборат катта ҳажмли жуда қимматбаҳо манбадир [34].

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг “Рисолаи волидия” асари Заҳириддин Муҳаммад Бобир таржимасида 1991 йили ва Маҳмуд Ҳасаний билан Д. Ражабова таржимасида 2004 йилда нашр этилди. Шунингдек Мирзо Кенжабек “Дунёнинг муршиди” номи билан “Фан” нашриётидан рисола тайёрлаб, унда ҳазрати Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг “Рисолаи волидия” асарини назмий таржима этиб, қисқа шарҳлар билан чоп этди.

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор таваллудларининг 600 йиллиги 2004 йилда жуда кенг нишонланди. Шу санага бағишлаб Тошкентдаги “Адолат” нашриётидан 2004 йил “Табаррук рисолалар” деган китоб чикди [35]. Бу тўпламни нашрга тайёрлаган Маҳмуд Ҳасаний, Баҳриддин Умрзоқ, Ҳамидуллоҳ Аминлар Хожа Аҳрор Валийнинг “Рисолаи хавроия”, “Рисолаи волидия”, “Рисолаи анфоси нафийса”, “Фикроти Аҳрория” ва “Жавомиъ ул-калим”ни таржима этиб киритганлар. Шунингдек, Хожа Аҳрор ҳаёт фаолиятини ёритадиган “Силсилат ул Орифийн”, “Мақомоти Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор”, “Насабномаи Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор”лар киритилган. Юқоридаги манбалар асосида Ботурхон Валихўжаев “Хожа Аҳрори Вали” номли монографияларини 1993 йилда Самарқанддаги “Зарафшон” нашриётида чоп этдилар.

Элёр Каримов Марказий Осиёда XII-XV асрларда сўфийлик тариқатларини махсус тадқиқ этиб, тарих фанлари доктори даражасини олди. Унинг Хожа Аҳрор ҳаёти ва “Рашаҳот” асари ҳақида махсус

тадқиқотлари илмий жамоатчилик диққатига ҳавола этилган. Бухоролик олима Холидаҳон Раҳматова “Хожа Аҳрор Валийнинг ижтимоий – фалсафий қарашлари” мавзуида номзодлик диссертацияларини ёқлади ва шу ном билан 2014 йилда Тошкентдаги “Адиб” нашриётидан монографиясини нашр этди. Раҳматова Холидаҳон Хожа Аҳрор Валийга оид тадқиқотларни давом эттириб, 2024 йилда Хожа Аҳрорнинг мураса фалсафасига оид ғояларини фалсафий таҳлил этиб, докторлик диссертациясини ёқлади ва шу мазмунда монография чиқарди.

Нақшбандия таълимотини назарий ривожлантирган буюк инсонлардан бири Маҳдуми Аъзамдир. Мустақиллик йилларида унинг илмий мероси чуқур ўрганилиб, асарлари таржима этилди. Маҳдуми Аъзамнинг “Зубдат ус-соликин” ва “Танбият ус-салотин” асарларини Ботурхон Валихўжаев ва Комилхон Каттаевлар таржима этиб, 1994 йил Самарқанддаги “Суғдиёна” нашриётидан чоп этганлар. Маҳдуми Аъзамнинг “Рисолаи чаҳор калима” асарини А.Зоҳидий, “Рисолаи илмия” асарини М.Қодиров, “Рисолаи вужудия” [14] асарини Э.Зоиров, “Асрорул никоҳ” асарини Хуршид Самадов таржима этдилар. Эркин Зоиров ҳамда Хуршид Самадовлар Маҳдуми Аъзам таълимотини ўрганиб, шу мавзуда диссертацияларни ҳимоя этиб, илмий унвонлар олишга муяссар бўлдилар. Маҳдуми Аъзам бўйича Бахтиёр Тўраев ва Н.Жабборовларнинг тадқиқотлари эълон қилинган. 2015 йилда Эркин Зоировнинг “Маҳдуми Аъзамнинг фалсафий ва ижтимоий-сиёсий қарашлари” монографияси чоп этилди.

Нақшбандия таълимотини ўрганишда 2002 йилда Имом ал-Бухорий халқаро жамғармаси томонидан нашр этилган ва форс тилидан Абдуллохўжа Маъруфхўжа ўғли ва Шухрат Сирожидиновлар таржима этган “Мавлоно Лутфуллоҳ маноқиб” асарининг ўрни каттадир.

Хожа Аҳрор Валий ва Махдуми Аъзам таълимотларини ўрганишда Комилхон Каттаевнинг хизматларини алоҳида таъкидлаш лозим. 2017 йили Тошкентдаги “Ғафур Гулом” номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйидан Комилхон Каттаевнинг “Тасаввуф алломалари” деган асарлари нашрдан чиқди. Бу китобнинг катта қисми Хожа Аҳрор Валий ва Махдуми Аъзам тарихларига бағишланган.

Нақшбандияни кейинги ривожлантирган валийлар Жўйбор шайхлари номи билан машҳур. Булар ҳақида бухоролик олим, тарих фанлари доктори, профессор Ҳалим Тўраев махсус тадқиқот олиб бориб манбаларни таржима этган.

Нақшбандия ғояларини Баҳоуддин Нақшбандан кейин давом эттирган Алоуддин Аттор, Хожа Ҳасан Аттор, Мавлоно Муҳаммад Зоҳид, Сўфий Аллоҳёр, Миён Бўритош Нақшбандий, Ҳазрат Шайх Аҳмаджон Махдум Ҳанафий-Нақшбандий ҳақида манбалар асосида Мирзо Кенжабек 2017 йил Тошкентдаги “Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти”да чоп этилган “Буюк Термизийлар” асарида ёритган.

Сайфиддин Рафиъддинов ва Нодирхон Ҳасан 1994 йилда “Тасаввуф тарихи” номли Усмон Турарнинг асарини туркий тилдан таржима этдилар. Бу асарда барча тариқатлар катори Нақшбандияга оид қимматли маълумотлар бор. Бу икки муаллиф Абдуҳолик Ғиждувоний таваллудининг 900 йиллигига бағишлаб 2003 йилда нашр этилган асарларида ҳам Нақшбандиянинг пиру муршидлари ҳақида маълумот берганлар. Улар Хожа Абдуҳолик Ғиждувонийнинг “Мақомоти Юсуф Ҳамадоний” номли рисолаларида “Ҳожагон-Нақшбандия машойихлари” номи билан махсус бўлим ажратганлар. Унда Баҳоуддин Нақшбанд, Алоуддин Аттор, Убайдуллоҳ Аҳрор, Дарвеш Муҳаммад, Хожагий Муҳаммад Эмканагий ҳақида маълумотлар бор. Сайфиддин Сайфуллоҳ

ҳазрат Нақшбанд рубоийларини топиб, уни таржима этиб нашр қилишга муваффақ бўлдилар. Нодирхон Ҳасан ҳам шу йўналишга фаолият кўрсатмоқдалар.

XIX ва XX аср бошларидаги Ҳожагон-Нақшбандия тариқатининг намоёндаларидан бири Хожа Валихон Ургутий фаолияти ва шу шажарага бағишлаб Сайид Аҳмад Васлийнинг “Назм ус-силсила” асарининг асл нусхаси ва таржимаси 2001 йилда Бадиа Нуриддинова томонидан тайёрлаб чоп этилди [31].

“Глобаллашув шароитида тариқатлар: таълимот ва услублар, таҳлил ва хулосалар” асари 2014 йилда нашрдан чиқди. Бу тўпламда Султонмурод Олимнинг “Баҳоуддин Нақшбанд ҳамда Нақшбандия тариқатининг ислом оламидаги ўрни, мавқеи ва аҳамияти” номли мақолалари киритилган. Бу мақолада Нақшбандиянинг ислом оламида ёйилиши таҳлил этилган. Мақолада Нақшбандиянинг Марказий Осиё, Ҳиндистон, Усмонийлар империяси ва Ғарбий Европада, Доғистон, Қозоғистон, Шарқий Туркистон ва Курдистонда тарқалиб жаҳоний тариқат сифатида ёйилиши инглиз тилидаги манбалар асосида таҳлил этилган. Шунингдек, бу тўпламда Нажмиддин Низомиддиновнинг “Ҳинд тасаввуфи тарихига назар” мақоласида Нақшбандия сулуки ҳақида маълумотлар бор [12].

Нақшбандиянинг амалий томонларини Ҳожи Абдулғаффор Раззоқ Бухорийнинг 2003 йилда чиққан “Тариқатга йўлланма” (Нақшбандия таълимотидан ибтидо маълумот) ва 2018 йилда нашр этилган Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуфнинг “Нақшбандия: вазифалар, зикрлар” асарларида ўз аксини топди. Шунингдек, Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф “Тасаввуф ҳақида тасаввур” асарида Баҳоуддин Нақшбанд ва ундан кейинги силсиладаги шайхлар то Мавлоно Холид Зиёуддингача маълумотлар берилган.

2017 йил “Наврўз” нашриётдан Давронбек Қодиров ва Ўғилой Мавлонованинг

“Нақшбандия тариқати силсиласи ва тасаввуф аломаларининг маънавий хислатлари” асари чиқди. Унда силсиладаги шайхлар ҳаёти ва маънавий мероси то Убайдуллоҳ Аҳроргача ёритилган.

Манбашунос, тарихчи филолог олимлар билан бирга фаннинг бошқа соҳаларида ҳам нақшбандшунослик йўналишидаги тадқиқотлар амалга оширила бошланди.

Нақшбандия таълимотини педагогик жиҳатларини бухоролик олима Гулбаҳор Зарипова ўрганди ва номзодлик илмий ишини ҳимоя этди. Зарипова Гулбаҳорнинг 2008 йили “Фан” нашриётидан “Нақшбандия тариқатида таълим-тарбиянинг ўзига хос педагогик усуллари”, 2014 йили “Дурдона” нашриётидан “Нақшбандия таълимотининг инсон камолотига ижобий таъсирининг ўзига хос педагогик усуллари ва ҳозирги замон” номли монографиялари чоп этилди.

2018 йили Тошкентдаги “Фан ва технология” нашриётидан профессор Н.Авлиёқуловнинг “Нақшбандия таълимоти жаҳон цивилизация ривожланиши баёнида” номли рисоалари нашр этилди [3]. Унда Нақшбандия таълимотининг жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссаси баён этилган. Рисолада Нақшбандия таълимотидаги тарбия услубларининг жаҳон миқёсида қўллаш зарурлиги масаласи муҳокама этилган.

Нақшбандия таълимотининг психологик жиҳатларини Матлуба Холназарова тадқиқ этди ва шу мавзуда диссертациясини ёқлаб психология фанлари номзоди илмий даражасини олди. М.Холназарова илмий тадқиқотлари натижаси асосида 2014 йилда “Фан ва технология” нашриётидан “Нақшбандия тариқатида комил инсон муаммосининг психологик хусусиятлари” номли монографиясини нашр этди.

Нақшбандиянинг фалсафий жиҳатларини тадқиқ этишда самарқандлик олим Рустам Шодиевнинг хизматлари катта. Рустам Шодиев биринчилардан бўлиб Ўрта Осиёдаги тасаввуф

ҳақида фалсафий нуқтаи назар билан тадқиқот ўтказиб, фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олишга муяссар бўлди. Собиржон Исмоилов ҳам Нақшбандия таълимотини фалсафий жиҳатларини ўрганиб, шу мавзуда номзодлик илмий ишини ёқлади. 2016 йилда Тошкентнинг “Мумтоз сўз” нашриётидан С.Исмоиловнинг “Нақшбандийлик жаҳоншумул тариқат” номли монографияси чоп этилди. Монографияда муаллиф Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти, маънавий мероси ва Нақшбандия таълимотини таҳлил этиб, уни жаҳоншумул тариқатга айланиши масалаларини маълум даражада ёритган.

Нақшбандия таълимотини ўрганишда лойиҳа муаллифи ва муҳаррири Қаҳрамон Ражабов ташаббуси билан 2011 йилда “Тарих ва тақдир” рукни остида чоп этилган 30 рисоланинг ўрни катта. Бу рисоаларнинг учтаси – “Баҳоуддин Нақшбанд”, “Маҳдуми Аъзам”, “Машраб” Нақшбандияга бағишланган.

2017 йил “Мумтоз сўз” нашриёти “Ўзбекистон фалсафаси тарихи” китобининг иккинчи томини чоп этди. Бу асар А-1-149 рақамли “Ўзбекистон фалсафаси тарихи (уч томлик, ўзбек тилида)” мавзусидаги грант лойиҳаси доирасида тайёрланган. Бу китобнинг 34-62-бетларида “Баҳоуддин Нақшбанднинг тасаввуфий таълимоти” ҳақидаги илмий мақола жойлашган. Асардаги “Хожа Аҳрор Валийнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари”, “Фахруддин Али Сафийнинг “Рашаҳот” асари ва унинг тасаввуфий-фалсафий мазмуни”, “Бобораҳим Машраб ва унинг ижтимоий қарашлари”, “Сўфий Оллоҳёрнинг маърифий ва ижтимоий қарашлари”, “Маҳдуми Аъзамнинг тасаввуфий-ахлоқий қарашлари” номли мақолалари Нақшбандия таълимотида бағишланган.

Мустақиллик йилларида таржима қилинган манбалар асосида 2015 йилда Тошкентдаги “Сано стандарт” нашриётида Суюндик Мустафо Нуротой ва Муҳиддин

Аблаевнинг “Туронзамин азиз авлиёлари ва уламолари тазкираси” китоби чоп этилди. Унинг биринчи томида Бухоро, Навоий, Самарқанд вилоятидаги 770 дан ортиқ азиз авлиё ва уламолар ҳақида маълумотлар берилган. Китоб катта ҳажмда бўлиб, 671 бетдан иборат. Асар Имом Бухорий халқаро маркази ташаббуси билан нашр этилган. Асарда Бухоро вилоятида яшаган ва қадамжолари бўлган Нақшбандия таълимотида азиз авлиёлари ҳақида яшаган мавзесига қараб маълумотлар берилган. Бухоро шаҳрида яшаб ўтган азиз авлиёлар рўйхатига Хожа Муҳаммад Порсо, Хожа Абу Наср Порсо, Хожа Алоуддин Ғиждувоний, Ҳазрати Махдуми Аъзам, Хожа Ислон Жўйборий, Хожаи Калон, Хожа Тожиддин Ҳасан, Шайх Ҳабибуллоҳ Жўйбори, Эшони Имло, Нақшбандхон ибн Султонхон, Ҳожи Теша Бобо ҳақида маълумотлар берилган. Когон туманида яшаган Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Муҳаммад Амин Зоҳид, Сайид Ҳоди Нақшбандий ҳақида маълумот берилган. Самарқанд вилоятида яшаб ўтган нақшбандлардан Сўфи Оллоёр, Махдуми Аъзам Ҳазрати Мусохонхожа, Халифа Муҳаммад Сиддиқ, Каттахол Хожа Даҳбедий, Хожа Валий, Хожа Исҳоқи Вали, Эшони Валихон Ургутий, Домло Камолиддин Охун ҳақида маълумот берилган.

2005 йил “Мовароуннаҳр” нашриёти Муҳаммад Зоҳид ибн Иброҳим Ал-Бурсавий (қуддуса сирраҳу)нинг “Авроди Қуръоний” асарларини Баҳриддин ибн Сафар ан-Нурий ал-Ҳанафий таржима этган. Бу асарнинг ягона ва нодир нусхаси Ўзбекистон Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар хазинасида Р.2177 рақами билан, ягона босма нусхаси Л.23240 рақами остида сақланган. Асар бошида Аҳмад Зиёуддин ал-Кумушхонавийнинг аҳли суннат ва жамоат эътиқоди, Имом Мотуридий (р.а.)нинг эътиқод хусусидаги изоҳоти берилган. Ундан кейин Ҳожи Аҳмадхон Махдум ал-Ҳанафий

ан-Нақшбандий (р.а.)нинг “Рисолаи сужуди саҳв” асари келтирилган. Асарнинг иккинчи бўлимида Мавлоно Холид Бағдодий(қ.а.)нинг “Рисолаи Холидия” ва “Ҳаддиятул ихвон фи одобил зикрил-Маннон” ва “Нафс тарбияси ва мартабалари” деган Нақшбандияга хос манбалар киритилган. Шунингдек, бу асарда нақшбандлар ўтказадиган “Хатми Хожагон” ҳақида маълумот бор.

Мустақиллик давридаги ютуқларидан яна бири “Ислон энциклопедияси” нашрларининг чоп этилишидир. Уларда Нақшбандия вакиллари ҳақида маълумотлар берилган.

Мустақиллик неъматларидан бири Нақшбандия йўлида бўлган ва шўро зулми остида жафо кўрган нақшбандийлар ҳақида 2016 йилда Тошкентдаги “Ҳилол” нашриётидан Азизхожа Иноятов ва Музайям Солиеванинг “Зулматдаги зиёкорлар” асари чоп этилди. Асарда Нақшбандия тариқатининг пиру муршидлари бўлган қуйидагилар ҳақида маълумотлар берилган: Аспанд Махсум, Домло Икром, Эшон Муҳиддинхўжа, Эшони Нақшбандхон, Эшони Сулаймонхўжа Орифий, Эшони Ўроқ, Ҳожи Теша Бобо Нақшбанд.

Мустақиллик йилларида Нақшбандия тариқатининг жаҳонга ёйилган тармоқлари ҳақида ҳам тадқиқотлар олиб борилди. Нақшбандиянинг Холидия тармоғи, Кумушхонавий шаҳобчаси силсиласининг 40 - бўғин шайхи муршиди комил саналган Маҳмуд Аъсад Жўшоннинг жуда кўп асарлари ўзбек тилида олимларимиз томонидан таржима этилди.

Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 700 йиллигига бағишлаб, Бухоро, Навоий ва Гулистонда республика миқёсидаги анжуманлар бўлиб ўтди. 2018 йил 21 апрель куни Бухоро давлат университетида “Хожагон - Нақшбандия тариқатининг жаҳон цивилизацияси тарихида тутган ўрни”, Навоий давлат педагогика институтида 2018 йил 15 майда “Маданий цивилизация контекстида Хожагон, Нақшбандия

тасаввуфий таълимотлари илмий-маънавий меросининг умумбашарий аҳамияти”, 2018 йил 12-13 октябрь кунлари Гулистон давлат университетида “Нақшбандия-барча замонлар учун зарур таълимот” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси бўлиб, унинг материаллари тўплам сифатида чоп этилди.

Баҳоуддин Нақшбанд таваллуд санасига бағишлаб 2019 йил 27-28 май кунлари Навоий давлат педагогика институтида “Жаҳон маданий цивилизацияси контекстида Хожагон, Нақшбандия тасаввуфий таълимотлари илмий-маънавий меросининг умумбашарий аҳамияти” мавзусидаги Халқаро илмий конференцияси бўлди. Унда жаҳон нақшбандшунос олимлари қатнашдилар. Анжуман материаллари 2 томдан иборат тўплам сифатида нашр этилди.

Мустақиллик шарофати билан тадқиқотларимиз давомида Баҳоуддин Нақшбанднинг “Аврод” рисоалари борлигини аниқлаб [36,37], уни ўзбек тилига таржима этдик [7]. “Рубоийёти Хожа Нақшбанд” асарида Баҳоуддин Нақшбанднинг форс тилида ёзилган ва урду тилида шарҳ этилган 137 та рубойиysi борлигини билиш бахтига мушарраф бўлдик [1]. Бу рубойларни кирилл алифбосига ўгириб, нашр этдик [8]. Манбаларда Баҳоуддин Нақшбандга оид маълумотларни тўпладик [9] ва у кишининг ҳикматли сўзларини ўзбек ва инглиз тилида чоп эттирдик [10]. Баҳоуддин Нақшбандга оид тадқиқотларимиз натижасини монография [17-20] ва мақолаларда [21-29] илмий жамоачилик эътиборига ҳавола этдик.

ХУЛОСА

1. Мустақиллик Ўзбекистонда Нақшбандшунослик илмини ривожига тамал тошини қўйди.

2. Мустақиллик йилларида Нақшбандияга оид манбалар таржима этилиб, манбашунос, адабиётшунос, тарихчи, файласуф, педагог, психолог олимлари томонидан чуқур ва ҳар томонлама таҳлил этилди.

3. Баҳоуддин Нақшбанд жаҳоншумул Нақшбандия таълимоти ва тариқатини асослаган тасаввуф оламининг йирик намояндаси эканлиги тадқиқотларда асосланди.

4. Баҳоуддин Нақшбанддан «Аврод» рисоласи, рубойилари маърифатга оид ҳикматли сўзлари, насрий ва назмий кўринишдаги ўғитлари сақланганлиги олимлар томонидан аниқланди ва таҳлил этилди.

5. Баҳоуддин Нақшбанд асослаган Нақшбандия таълимоти тамойиллари бўлган меҳнатсеварлик, инсонпарварлик, илм-маърифатга интилиш ва бутун борлиққа муҳаббат ғояси ҳозирги даврда ҳам долзарб бўлиб, комил инсонни тарбиялашга хизмат қилмоқда.

Фойдаланилган АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. رباعيات خواجه نقشبند مرتب و شارح محمد قصورى اردوبازار لاهور الدينية پبليکیشنز ۱۹۹۱ ۴۸۱ صحيفه
2. Абдурахмон Жомий. Тухфату-л-Ахрор. - Лакхнав: Нувил Кишур, 1908. – 112 с.
3. Авлиякулов Н.Х. Нақшбандия таълимоти жаҳон цивилизация ривожланиши баёнида. – Т.: Fan va texnologiya, 2018. – 60 б.
4. Абул Мухсин Мухаммад Бокир ибн Мухаммад Али. Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд / Форсийдан таржимон, сўз боши, изоҳ ва луғат муаллифи Маҳмуд Ҳасаний. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – 335 б.
5. Алишер Навоий. Ҳайратул аброр / Хамса тўла асарлар тўплами. 10 жилдлик. 6 жилд. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2011. – 805 б.
6. Баҳоуддин Нақшбанд Бухорий / Нашрга тайёрловчи ва изоҳлар муаллифи Йўлдош Эшбек. – Қарши: Насаф, 2010. – 243 б.
7. Баҳоуддин Нақшбанд. Аврод / Тўлдирилган иккинчи нашр. Мақола, изоҳ ва шарҳлар муаллифи, таржимон Г.Н.Наврўзова. – Т.: Sano standart, 2019. – 112 б.

8. Баҳоуддин Нақшбанд. Рубоийлар. Бухоро: “Дурдона” нашриёти, 2023. – 84 б.
9. Баҳоуддин Нақшбанд: манбалар таҳлили / Тўплаб нашрга тайёрловчи, мақола, изоҳ ва шарҳлар муаллифи. Г.Н.Наврўзова. – Т.: Sano standart, 2019. – 256 б.
10. Баҳоуддин Нақшбанд. Ҳикматли сўзлар. Bahouddin Nakshband. Words of wisdom / Ҳикматли сўзларни тўпловчи ва мақолалар муаллифи. Г.Н.Наврўзова, Ҳикматли сўзларни инглиз тилига таржима этувчи З.Расулов. “Sadriddin Salim Buxoriy”. Durdona nashriyoti. 2020. – 52 б.
11. Бобохонов Ш.З., Мансур А. Нақшбандийлик тариқатига оид қўлёзмалар фихристи. – Т.: Моварауннахр, 1993. – 127 б.
12. Глобаллашув шароитида тариқатлар: таълимот ва услублар, таҳлил ва хулосалар / Масъул муҳаррир И.Усмонов; Тошкент ислом университети, Исломшунослик илмий-тадқиқот маркази. – Т.: Мовароуннахр, 2014. – 368 б.
13. Из истории суфизма: источники и социальная практика. Под ред. М. Хайруллаева. – Т.: Фан, 1991. 146 с.
14. Махдуми Аъзам. Рисолаи вужудия (Вужуд ҳақида рисола) /Таржимон, тўпловчи ва мақолалар муаллифи Наврўзова Г.Н., Зоиров Э.Х. – Бухоро: Бухоро, 2006. 99-бет.
15. Муҳаммад Порсо. Рисолаи Қудсия (Таржима)//Г.Наврўзова «Рисолаи Қудсия» – Баҳоуддин Нақшбанд таълимотига оид манба. Шарқшунослик. – Тошкент: «Минҳож», 1996. №7. – Б. 119-122.
16. Муҳаммад Порсо. Рисолаи қудсия. Форсийдан М.Ҳасаний таржимаси // “Миллий тикланиш” газетаси, 1997. – № 29-43.
17. Наврўзова Г. Нақшбандия тасаввуфий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси. – Тошкент: Фан, 2005. – 233 б.
18. Наврўзова Г. Н Нақшбандия – камолот йўли. – Тошкент: Фан, 2007. – 189 б.
19. Наврўзова Г. Баҳоуддин Нақшбанд. (Рисола). Т.: Abu matbuot-Konsalt, 2011. – 24 б.
20. Наврўзова Г.Н. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва маънавий мероси. – Т.: Фан, 2021. – 244 б.
21. Navruzova G.N. Bahaiddin Naqshband – the seventh pir of Bukharai Sharif (Noble Bukhara). Islom tafakkuri (Maxsus son), 2020. – Б. 5-8.
22. Наврўзова Г.Н. Шоҳ Нақшбанд Алишер Навоий тавсифида // Islom tafakkuri (Maxsus son), 2021. – Б. 3-9.
23. Navro'zova G.N. Kamtarinlik ila kamolga yetgan valiy // Ilm sarchashmalari. 2023. №8. – Б. 48-50.
24. Наврўзова Г. Шукроналик – инсон камолотининг асоси // Imom Buxoriy saboqlari, 2023. – № 3. – Б. 121-123.
25. Наврўзова Г.Н. Нақшбандия таълимотида ризо тушунчаси // Islom tafakkuri, 2022. № 2. – Б. 39-46.
26. Наврўзова Г.Н. Баҳоуддин Нақшбанд рубоийларида инсонни руҳий мувозанати масаласи // Interpretation and researches. Volume 1 issue 22. 30.12.2023. – P. 171-176.
27. Наврўзова Г.Н. Баҳоуддин Нақшбанд таълимотида суҳбат тушунчаси // Interpretation and researches. Volume 2 issue 1(23). 30.01.2024. – P. 19-22.
28. Наврўзова Г.Н. Нақшбандия: Нақшдан бенақш сари йўл. Interpretation and researches. Volume 2 issue 8(30). 10.05.2024. – P. 219-225.
29. Наврўзова Г.Н. Баҳоуддин Нақшбанд маънавий меросининг янги қирраси. //Islom tafakkuri. 2024. 1-сон. – Б. 3-7.
30. Раззокова М. Мавлоно Яъқуб Чархий (илмий мероси). – Т.: Муҳаррир, 2013. – Б. 112.
31. Сайид Аҳмад Васлий. Назм ус-силсила. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2001. 119 б.
32. Салоҳиддин ибн Муборак ал-Бухорий. (1410) Анис ат-толибин ва уддат ас-соликин. Бухоро музейи 27772/11 қўлёзма 168 в.
33. Султон И. Баҳоуддин Нақшбанд абадияти. – Т.: Фан, 1994. 88 б.

34. Фахруддин Али Сафий. Рашахоту айнил-хаёт (Обихаёт томчилари): тарихий-маърифий асар / Табдил қилувчилар, нашрга тайёрловчилар: М.Ҳасаний, Б.Умрзоқ. Масъул муҳаррир: Б.Умрзоқ (ЎзРФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти). – Т.: Абу Али Ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2004. – 536 б.

35. Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор. Табаррук рисоалар / Нашрга тайёрловчи, таржимон, сўз боши ва изох муаллифлари – М.Ҳасаний, Б.Умрзоқ, Ҳ.Амин. – Т.: Адолат, 2004. – 386 б.

36. Шайх Муҳаммад Баҳоуддин Нақшбанд. Аврод. Қўлёзма. Россия ФА ШИ, Санкт-Петербург филиали, инв №3464. В 3829. – В. 756-89а.

37. Шайх Муҳаммад Баҳоуддин Нақшбанд. Авроди Баҳоия. Қўлёзма. Россия ФА ШИ, Санкт-Петербург филиали, инв. №3465. А 1539. – В. 256-44а.

38. Яъқуб Чархий. Рисолаи унсия. (Дўстона сухбат). Таржимон ва шарҳлар муаллифи. С. Раҳмонов. Самарқанд: “Самарқанд давлат чет тиллар университети” нашриёти, 2022. – 78 б.

